

Ali ni to nije sve što je prof. Jonke učinio kao urednik Jezika. Kao posebnu njegovu zaslugu valja spomenuti što je preko časopisa uveo u nauku o jeziku znatan broj mladih suradnika i svojom im pomoći i poticajem pomogao da se razviju u samostalne znanstvene radnike.

Bilo je i teških, tužnih trenutaka, a posebno s podnaslovom Jezika. Promjena prvotnoga podnaslova donesena je teška srca, u trenutku kad se smatralo da je to neizbježno, da izbora nema. »Osjećam se kao da pokopavamo dragoga pokojnika«, rekao je jedan član Upravnog odbora HFD izražavajući osjećaje mnogih. Tada je preko pet stotina čitalaca napustilo Jezik. Ali smrt je bila prividna. Još dok je urednik bio prof. Jonke i njegovim nastojanjem podnaslov se vratio, jasniji i draži nego što je bio prije. Jer on je mnogo više nego podnaslov. On je Jeziku glavno obilježje i smjernica za rad. Bio je smjernica profesoru Ljudevitu Jonkeu, a bit će i novom uredništvu. Svojim ćemo snagama nastojati da Jezik zadrži ulogu koju ima u hrvatskoj jezičnoj kulturi i kulturi uopće. Dakako, sami u tome nećemo uspjeti i zato molimo za pomoć i čitaoce i suradnike: čitaoce da širenjem časopisa ojačaju njegov utjecaj, a suradnike da svojom suradnjom omoguće privlačnost, praktičnost i redovito izlaženje. U jezičnoj je kulturi važno svako pa i najsitnije pitanje jer svaka utvrđena pojedinost pridonosi stabilnosti, izražajnosti i ljepoti književnog jezika svih Hrvata.

Nadamo se da u tome neće ni ubuduće izostati suradnja profesora Ljudevita Jonkea i da će se njegovo ime i dalje nalaziti na stranicama časopisa u koji je ugradio i dio sebe.

REČENICE U REČENICAMA

Radoslav Katičić

Rečenicu smo odredili po njezinu odnosu prema diskursu, a ne po unutrašnjem njezinu ustrojstvu.¹ Odredili smo je dakle »izvanjski«, prema široj cjelinu u koju se uklapa. Potrebno je to bilo iz više razloga: prvo zato što ima rečenica bez ikakva ustrojstva, i drugo što se u jednoj rečenici može javiti i više rečeničnih ustrojstava. Suodnos rečenica prema unutrašnjem njihovu ustrojstvu nije dakle jednoznačan, pa se zato i odredba rečenice, bar ona osnovna, ne može zasnivati na unutrašnjem njezinu ustrojstvu.

Lako je naći primjere za rečenice bez unutrašnjega ustrojstva. To su uzvici, a među njima i pozivni oblici kao vokativi. Evo i primjera:

¹ Usp. R. Katičić, Rečenica kao jezična jedinica, Jezik, XV, 82-88. i 109-114.

(1) *Počelo je, eto, ono pravo lađarsko landranje.* (P 227, 3)²

Riječ *eto* rastavljena je od drugih zarezima, znakovima granice koji je razmeđuju od ostalih riječi. I doista, ona i ne ulazi u rečenično ustrojstvo što ga tvore riječi onkraj zarezima, ostaje potpuno izvan njega. Ustrojstvo rečenice: *Počelo je ono pravo lađarsko landranje* ne otvara mjesta na kojem bi se moglo uvrstiti *eto*.³ I zato se ta riječ sama za se posve samostalno supostavlja svima ostalima i čitavu njihovu složenu ustrojstvu: *eto* je u tome smislu jednakovrijedno s *počelo je ono pravo lađarsko landranje*, bez ikakva vlastita sintaktičkog ustrojstva ona vrijedi kao takvo razgranato ustrojstvo. I doista, ona može biti čak samostalna rečenica. Moglo bi, naime, biti i ovako:

(2) *Eto! Počelo je ono pravo lađarsko landranje.*

Sada je *eto* dio diskursa koji bi i sam mogao biti diskurs, tako da bi i preostali dio diskursa to mogao biti. Između *eto* i preostalog dijela diskursa uvedena je maksimalna stanka, jako se smanjuju sve obavijesne veze i tako je *eto* rečenica. Ono ravnopravno pristupa k *počelo je ono pravo lađarsko landranje*. Za ovo drugo ne može biti dvojbe da je rečenica, a onda i *eto* mora to biti jer mu se ravnopravno pridružuje. A samo se rečenica može ravnopravno pridružiti rečenici. Zato je bilo potrebno odrediti rečenicu nezavisno od unutrašnjega ustrojstva.

Rečenica: *Eto!* nema unutrašnjega ustrojstva i po tome se razlikuje od sličnih kojima ustrojstvo nije izraženo, ali ipak postoji. Takva je, na primjer, rečenica: *Vidi!* Na prvi se pogled ona slabo razlikuje od rečenice: *Eto!* Ipak je, s našega gledišta, bitno različita. I rečenica se *Vidi!* sastoji samo od jedne riječi, i ona je svoje vrste uzvik. Ali ta jedina riječ nosi obavijest o drugima koje bi u toj rečenici još mogle stajati, samo što ne stoje. Tako znamo da bi tu mogla stajati još imenica u akuzativu ili genitivu: *Vidi vraga!*, *Vidi lijenčine!*, *Vidi brod!*, *Vidi svjetlo!*, a zna se i to da sugovornik treba nešto da vidi. Očito je dakle da u rečenici: *Vidi!* postoji sintaktičko ustrojstvo premda je izraženo samo jednom riječju.

Drukčije je s rečenicom: *Eto!* Istina, i njoj se može pridružiti riječ u genitivu: *Eto vraga!*, *Eto napasti!* Pa i u našem bi primjeru moglo biti: *Eto početka onoga pravog lađarskog landranja!* Ali to nije onakvo ustrojstvo kakvo smo utvrdili kao rečenično. Tu nema subjekta, predikata, objekta, nego se javljaju drukčiji nekakvi odnosi. Školska gramatika priznaje u takvim slučajevima svoju nedoumicu govoreći o »logičkom« subjektu i suprotstavljajući ga »gramatičkome« koji takva rečenica nema. S istim bi se pravom moglo u takvoj

² M. Peić, Skitnje, Zagreb, Matica hrvatska, 1967. Brojke se odnose na stranice i odlomke.

³ Usp. R. Katičić, Unutrašnje ustrojstvo rečenice, Jezik, XVII, 65-74.

rečenici govoriti i o »logičkom« predikatu. No gramatika, kad se ispomaže pojmovima koji se ističu kao negramatički, koji se unutar gramatike ne daju odrediti, jasno obznanjuje svoju nemoć.

Koliko god je, naime, uočljivo sintaktičko ustrojstvo rečenice:

(3) *Eto početka onoga pravog ladarskog landranja!*

ipak je korijen toga ustrojstva, sama predikativnost predikata, isti kao u rečenici: *Eto!*: nerazlučen i neustrojen, bez izražene kategorije lica i time bez izražene predikatnosti.

Vratimo se sada potvrđenom našem ishodnom primjeru:

(1) *Počelo je, eto, ono pravo ladarsko landranje.*

Zanimljivo se zapitati po čemu se ono razlikuje od zamišljenoga i mogućeg:

(2) *Eto! Počelo je ono pravo ladarsko landranje.*

Po sadržaju sigurno ne, a niti po sintaktičkom ustrojstvu jer je ono u oba primjera za svaki od dijelova isto: u jednome je na isti način razgranato, a u drugome ga nema. Čak su u oba primjera dijelovi razgraničeni jedan od drugoga. Sva je razlika u tome što u primjeru potvrđenom kod Peića ta granica nije rečenica. U pravopisu je to izraženo razlikom između točke, (odnosno upitnika ili uskličnika) i zareza (odnosno točke-zareza ili stanke). Prvi znaci obilježuju rečeničnu granicu, a drugi granicu koja to nije. Dvotočjem se pak obilježuje oboje: i rečenica i nerečenična granica.

Vidimo, dakle, da se dvije razne rečenice, koja svaka može stajati i sama za se, znaju sklopiti u jednu. Granica među njima može i dalje ostati označena: intonacijom u govoru, interpunkcijom u pismu, a da ipak oba dijela prema našoj odredbi tvore samo jednu rečenicu. Tu je osobito važno, što smo već rekli pri pokušaju da se rečenica odredi, da je ona takva jezična jedinica kojoj sam govornik određuje opseg, kojoj stavlja granicu gdje hoće. On tako može i označiti granicu kojom se ne razgraničuje rečenica nego samo njezini dijelovi. A ti dijelovi mogu imati svaki svoje rečenično ustrojstvo i mogu u svakom pogledu biti jednakovrijedni samostalnim rečenicama. Upravo taj odnos imamo između rečenica (1) i (2).

Te je zapletene odnose moguće jednostavno opisivati uz pomoć preoblika.⁴ Prirodno je poći od samostalnih rečenica kao osnovnoga oblika i odatle izvesti njihov sklop u jednu rečenicu. Bila bi to vrlo jednostavna preoblika kojom se više rečenica sklapa u jednu, a granice među njima ostaju obilježene. Takvom se preoblikom od

⁴ Usp. navedeno djelo, str. 72.

(2) *Eto! Počelo je ono pravo lađarsko landranje.*

dobiva

(4) *Eto, počelo je ono pravo lađarsko landranje.*

potrebna je još jednostavna preoblika reda riječi pa imamo:

(1) *Počelo je, eto, ono pravo lađarsko landranje.*

Svaka od prvobitnih rečenica ima svoje vlastito sintaktičko ustrojstvo odnosno neustrojstvo. Ono se dakako mora također opisati i preobliske ga ne potiru. Taj opis vrijedi, dakle, i za preobličene rečenice, pa dijelovi od kojih se sastoji (1) imaju isto unutrašnje ustrojstvo kao obje rečenice u (2). Time su svi sintaktički odnosi koje smo ovdje promatrali pregledno i jasno utvrđeni i opisani. Istaći treba pri tome da ovdje uvedena preoblika nije tvrdnja o nekom zbiljskom događanju u vremenu. S gledišta iskustvenoga primjeri su (1) i (2) podjednako prvotni, to su jednako rečenice hrvatskoga jezika i nisu jedne izvedene iz drugih. Uvedene preobliske samo su izraz njihovih sintaktičkih odnosa: opisuju ih, a ne tumače.

Kako prema opisanim odnosima između (1) i (2) stoji primjer

(3) *Eto početka onoga pravog lađarskog landranja!*

Očito je da se (3) po sadržaju nikako ne razlikuje ni od (1) ni od (2). U toj rečenici, međutim, nema nikakvih unutrašnjih granica i uočljivo je sintaktičko ustrojstvo drugo nego u (1) i (2). Ipak između *onoga pravog lađarskog landranja* i *početka* postoji odnos subjekta i predikata jer je *početak onoga pravog lađarskog landranja* nekako istovrijedno s *počinje ono pravo lađarsko landranje*. Prvo se zato može shvatiti kao preoblika drugoga. To je preoblika u kojoj se predikatni glagol zamjenjuje imenicom istoga sadržaja, a subjekt se postavlja uz tu imenicu u genitiv. Čitava pak tako preobličena rečenica uvrštena je u rečenicu: *Eto!* i to tako da joj je imenica *početak* pridružena u genitivu. Pri takvu uvrštavanju rečenice u rečenicu sasvim se potire granica među njima, od nje ne ostaje nikakav trag. Ali se ne potire prvobitni opis sintaktičkoga ustrojstva: *eto* ostaje rečenica bez unutrašnjega ustrojstva, a *početak ... landranja* ostaje sklop subjekta i predikata, iako im izraz nije više prvotan: *počinje ... landranje*, nego preobličena.

Vidimo dakle da se i u rečenicama mogu naći rečenice, da stupanj njihova stapanja može biti različit i da im se ustrojstvo pri tome može preobličiti. Gdje god se jedna rečenica može tumačiti kao sklop više njih, opisujemo je kao da je nastala iz njih preoblikom. Time je sam izraz rečenica postao višeznačan jer se odnosi i na sklop i na njegove dijelove. Tako se za cijeli primjer (1) može reći da je rečenica, a isto tako i ono što je u njemu unutar odnosno izvan zareza.

Da bi se izbjegla ta dvosmislenost, koja postoji i u našem naslovu, uvode se novi termini. Sklop se često zove složena rečenica, a njegovi dijelovi samo rečenica. To su uobičajeni gramatički termini. Nedostatak im je što bi se primjer (1) teško nazvao složenom rečenicom i što se, protivno sadržaju toga termina, složenom onda mora nazivati i obična (prosta) rečenica ako je istovrijedna složenoj. Obje su naime samostalne u sebi zaokružene rečenične cjeline, odvojene granicama od kojih bi svaka mogla biti kraj diskursa.

Zato se u novijoj lingvistici upravo takva »složena rečenica«, koja obuhvaća i proste i složene rečenice tradicionalne gramatike naziva samo rečenica i tako smo je i mi odredili.⁵ A njezini dijelovi, ako imaju vlastito rečenično ustrojstvo, zovu se *klauzule*. Ta je terminologija doduše preciznija, ali zato skriva duboku i važnu istorodnost rečenice i klauzule. A vidjeli smo da se klauzule mogu opisati kao preobličene rečenice. Tu je dublji smisao toga da se i sklop i njegovi dijelovi nazovu rečenicama. Dvosmislenost koja odatle proizlazi izraz je naravi odnosa što se tako označuju. Sve to treba znati, pa se onda slobodno može govoriti i ovako i onako, već prema tome koji se vid hoće istaći i kakav bi se nesporazum mogao potkrasti. Klauzulu možemo definirati kao rečenicu u rečenici, a složenu rečenicu kao rečenicu kojoj su klauzule, a mora ih biti više nego jedna, sačuvale prvobitan i nepreobličen prvotni izraz svojega unutrašnjeg ustrojstva.

Pristupajući sada razmatranju rečenica koje školska gramatika naziva složenima, vidimo da se one uklapaju u širi kontekst kojemu smo upravo o crtali glavne poteze. I to su samo rečenice u rečenicama, i to takve koje su usprkos preoblici uklapanja zadržale prvobitan izraz svojega unutrašnjega ustrojstva. Već smo upoznali preobliku kojom se više rečenica spajaju u jednu i pri tome podvrgavaju raznim promjenama. Složene će se rečenice najbolje opisati ako se shvate kao proizvod upravo takvih preoblika.

I tu će biti najbolje ogledati jedan primjer. Podimo od ovih četiriju rečenica:

- (5) a. *Putnici su dugo čekali.*
- b. *Tad su putnici zaključili to.*
- c. *Kola su otišla.*
- d. *Zato nema smisla čekati.*

U redoslijedu kako su ovdje navedene one mogu tvoriti diskurs. Tada granicu između b. i c. neće označiti točka, nego dvotočje jer se njime označuje granica među rečenicama od kojih druga navodi sadržaj govora ili mišljenja spomenutog u prethodnoj ili je kako drugačije tumači i nadopunjuje. Imat ćemo dakle diskurs: *Putnici su dugo čekali. Tad su putnici zaključili to: Kola su*

⁵ V. bilješku 1.

otišla. Zato nema smisla čekati. U takvu će diskursu vrlo vjerojatno nastupiti preobljke kojima se uklanjaju izlišni dijelovi rečenica jer se po podacima sadržanim u ostalim rečenicama diskursa uvijek mogu lako i bez zabune uspostaviti. Takva će preobljka ukloniti *putnici* u b. jer se javlja već u a. i ispustit će *to* u b. jer se uvijek može uspostaviti po čitavome sadržaju c. i d. Taj sadržaj je upravo pun sadržaj onoga *to*, pa se *to* može ukloniti kao zalihosno. Isto se tako može ukloniti *zato* u d. jer je čitava rečenica c. sadržaj toga *zato*, pa se ono uvijek može po njemu uspostaviti. Naš će diskurs poslije tih preobljka glasiti: *Putnici su dugo čekali. Tad su zaključili: kola su otišla. Nema smisla čekati.* Istaći treba da se dijelovi rečenica uklonjeni tim preoblikama nisu time odstranili iz opisa naših rečenica jer preobljke ne potiru sintaktičko ustrojstvo, nego samo preoblikuju njegov uočljiv izraz.

Ako sad na rečenice u primjeru (5) primijenimo preobljku kojom se više rečenica sklapa u jednu zadržavajući pri tome granice među njima, pretvorit će se točke osim zadnje u zareze, a velika slova u mala. Samo će dvotočje ostati jer ono označuje i rečeničnu granicu i takvu koja to nije. Naš će diskurs onda izgledati ovako: *Putnici su dugo čekali, tad su putnici zaključili to: Kola su otišla, nema smisla čekati.* Ako se primijeni i preobljka kojom se uklanjaju izlišni dijelovi rečenica, bit će ovako: *Putnici su dugo čekali, tad su zaključili: kola su otišla, nema smisla čekati.* Ovaj nam je drugi oblik nekako prihvatljiviji jer u njemu diskurs glade teče: *Zato ćemo ga smatrati kao stilistički uspješliji.* Ali to ne mijenja ništa na tome da su oba oblika sintaktički ispravna. A jedino to nam je sada važno.

Moguće su i druge preobljke kojima se više rečenica sklapa u jednu, a da granice među njima ostanu označene, ali ne interpunkcijom odnosno intonacijom (jedno u pismu, a drugo u govoru) nego posebnim riječima koje označuju ne samo granicu i svezu nego i vrstu sveze. Diskurs će onda izgledati ovako: *Putnici su dugo čekali i tad su zaključili: kola su otišla i nema smisla čekati.* Onda je moguće daljnjom preoblikom b. uvrstiti u a., i to tako što se odbacuje sve u b. što ima i u a.: *Putnici su dugo čekali i tad zaključili: kola su otišla i nema smisla čekati.*

Složene rečenice nastale takvim preoblikama sadržavaju sintaktičko ustrojstvo prvobitnih rečenica iz kojih su preobličene. Upravo po tome i jesu složene rečenice. To je ustrojstvo preuzeto u jedinstvenu rečenicu, ali tako da ustrojstvo jedne prvotne rečenice nema veze s ustrojem druge, nema u njemu svojega mjesta. Zato se takve složene rečenice zovu *nezavisno složene rečenice.* U njima ustrojstva prvotnih rečenica iz kojih su preobličene ostaju nepovezana kakva su bila prije preobljke sklapanja.

No moguće je sklopiti te rečenice i drugačije: tako da ustrojstvo jednih dobije mjesto u ustroju drugih. Tek tada se u pravom smislu može govoriti

o uvrštavanju rečenica u rečenice. Tako se a. može uvrstiti u b. time što se pridruži k *tad*. Onda dolazi na isto mjesto priložne oznake što ga *tad* ima u b. Takvo se povezivanje i uvrštavanje označuje time što se na početak uvrštene rečenice stavi riječ *kad*.

Slično se i c. može uvrstiti uz b. i to tako što se pridruži k *to* i dobije njegovo mjesto objekta u ustrojstvu te rečenice. To se označuje time što se na početak uvrštene rečenice stavi riječ *da*. Na isti se način može uvrstiti i d. Veza između c. i d. ostaje kakva je bila u već spomenutim preoblikama. Tako onda naš diskurs dobiva ovaj oblik: *Kad su putnici dugo čekali, tad su zaključili to da su kola otišla i da zato nema smisla čekati*. Daljnjom se preoblikom mogu ukloniti kao izlišne riječi kojima su se na njihovu mjestu u rečeničnom ustrojstvu pridružile uvrštene rečenice. Diskurs će tad ovako izgledati: *Kad su putnici dugo čekali, zaključili su da su kola otišla i da zato nema smisla čekati*. Pravilima za te preoblike treba dakako dodati i upute o stavljanju interpunkcije po kojima će, kako nam određuje pravopis, a. i poslije uvrštavanja zadržati granicu označenu zarezom, a drugdje će se posve dokinuti odnosno izraziti s *i*.

No c. se može također uvrstiti u d. time što se u njegovu unutrašnjem ustrojstvu pridružuje k *zato*. To se označuje tako što se na početak c. stavlja riječ *jer*. Onda se *zato* može, ali ne mora, odbaciti kao izlišno. Tako bi nam diskurs izgledao ovako: *Kad su putnici dugo čekali, zaključili su da nema smisla čekati jer su kola otišla*. Tom se posljednjom preoblikom izmijenio i redosljed c. i d. I takav je sklop prvotnih rečenica u jednu ipak složena rečenica jer su preoblike ostavile prvobitno unutrašnje ustrojstvo svih polaznih rečenica. Samo u takvoj složenoj rečenici unutrašnje ustrojstvo jednih prvobitnih rečenica ima mjesto u ustrojstvu drugih i to je mjesto nedvojbeno označeno. Takva je složena rečenica onda *zavisno složena*.

To uvrštavanje može ići i dalje tako da uvrštene rečenice zadrže isto mjesto u rečeničnom ustrojstvu rečenice u koju su uvrštene, a preoblika da im pri tom izmijeni vlastito rečenično ustrojstvo ili ga čak dokine tako da se izgubi prvobitna rečenica. Time se dakako smanjuje složenost rečenice. Naš bi diskurs mogao, na primjer, glasiti: *Poslije dugoga čekanja putnici su zaključili da zbog odlaska kola nema smisla čekati*. I takve preoblike, dakako, ne dokidaju prvobitne sintaktičke odnose u polaznim rečenicama, pa je tako i ovdje sačuvan, iako preobličen, odnos subjekta i predikata između *putnici* i *čekati* iz a. *kola* i *otići* iz c. Tako se tradicionalna gramatička nauka o složenim rečenicama izvrsno uklapa u mnogo širu nauku o preoblikama kojima se više ishodnih rečenica sklapa u jednu.

Taj nam je primjer pokazao kako se vrlo raznoliki i zapleteni sintaktički odnosi jednostavno i pregledno mogu opisati polazeći od zadanoga skupa

ishodnih rečenica koje se podvrgavaju strogo određenim preoblikama. Svaka se, pa i najkompliciranija rečenica može tako opisati. Ishodne rečenice imaju, dakako, svoje ustrojstvo i ono ostaje unatoč svim preoblikama pravo ustrojstvo rečenice koja se opisuje. Tako svaka rečenica ima načelno dva sintaktička ustrojstva. Jedno je ustrojstvo ishodišnih rečenica. To je *dubinsko ustrojstvo*, ustrojstvo od kojega polaze preoblake. Drugo je ustrojstvo što se stvara primjerom preoblika i samo je ono vidljivo u rečenici kako je potvrđena. To je *površinsko ustrojstvo*. Rečenice kojima je površinsko ustrojstvo jednako dubinskome zovu se *jezgrene*. No ima i obvezatnih preoblika, preoblika koje se moraju izvršiti. Takva je na primjer ona po kojoj se u svakoj rečenici namještaju enklitike u propisanom redu na propisana mjesta. Jezgrene se rečenice mogu dakle definirati kao rečenice u kojima su provedene samo obvezatne preoblake i nikoje druge.

Vještina sintaktičkoga opisa sastoji se pri takvoj tehnici u tome da se što prikladnije odrede ishodišne rečenice i preoblake. Uspjeh će pri tome biti to veći što se otkrivaju dublje pravilnosti sintaktičkoga ustrojstva. Mjera je pak uspjeha koliko se raznovrsnih pojava može obuhvatiti i objasniti kojim pravilom ili pretpostavkom. Preoblika koja nam pomaže da opišemo samo rečenicu koja se promatra, i ništa više, slabo je zanimljiva i samo je izraz neprilike u kojoj se istraživač našao. Preoblika pak koja nam služi ne samo kod čitavoga razreda primjera kojemu pripada promatrani nego objašnjava i druge, sasvim drugačije, na koje u prvi čas nismo ni pomišljali, vrijedan je i važan istraživanja sintaktičkih odnosa. Vrijedne su i one teoretske pretpostavke koje pokazuju razlike što se inače ne uočuju.⁶

Da bi se jasnije vidjelo o čemu je riječ, ogledat ćemo nekoliko primjera. No svi opisi što će se ovdje dati moraju se uzeti samo kao privremene i pokusne analize jer se ispravni odgovori na mnoga pitanja mogu naći tek kad se ispita i proradi golemo gradivo, a sintaksa hrvatskoga i srpskoga jezika s takvih se gledišta promatrala malo ili nikako. Sve što će se ovdje reći bit će samo privremen pokušaj koji treba shvatiti kao uzorak mogućnosti što ih pruža jedna lingvistička metoda, a ne kao nove spoznaje o hrvatskoj sintaksi.

Uzmimo sada rečenicu:

(6) *Na kraju bara nije znala što bi nam dala.* (P 94, 5)

Imamo zavisno složenu rečenicu: sastoji se od dva rečenična ustrojstva od kojih je jedno uvršteno u drugo kao objekt prelaznoga glagola *znati*. Kako u toj rečenici imamo dva potpuna rečenična ustrojstva, očito je da ćemo najbolje poći od barem dvije ishodišne rečenice. Treba dakle odrediti koje

⁶ Za primjere usp. R. Katičić, *Jezik*, XVII, 73 i d.

su i kojim su preoblikama preoblikovane u rečenicu koju opisujemo. U tome su sadržani svi njezini sintaktički odnosi.

Očito je da se glavna rečenica *Na kraju bara nije znala* ne može takva kakva jest uzeti kao ishodišna. U toj rečenici, naime, glagol *znati* nema objekta, a zavisna rečenica je uvrštena kao njegov objekt. Ishodišna rečenica mora imati objekt uz *znati*, pa će se onda pri preobličivanju druga rečenica uvrstiti na njegovo mjesto. Za ishodišnu rečenicu trebamo dakle objekt u akuzativu uz prelazni glagol *znati*, ali nemamo za-nj nikakav leksički sadržaj. Trebamo riječ koja će kao subjekt ući u sintaktičko ustrojstvo ishodišne rečenice, a neće imati nikakva leksičkog sadržaja. Takve su riječi zamjenice. Ovdje će nam najbolje moći poslužiti pokazna. Mogli bismo, dakle, kao ishodišnu rečenicu uzeti: *Na kraju bara nije znala to*. I doista za opis naše rečenice ona nam može izvrsno poslužiti.

No ako malo šire razmotrimo odnose kojima se bavimo, lako ćemo uvidjeti da nam iz barem dva razloga nije pogodna. Kad bismo rečenicu: *Na kraju bara nije znala to* uzeli kao jezgrena, našli bismo se poslije u neprilici kako da opišemo njezin odnos prema rečenici: *Na kraju je bara znala to*. Bile bi to dvije istovrsne i posve usporedne rečenice, a mi znamo da je prva zapravo zanijekana druga. Osim negacije one su iste. Zato se nijekanje najprikladnije opisuje kao neobvezatna (fakultativna) preoblika, pa onda ni jedna zanijekana rečenica ne može biti jezgrena, a time ni polazišna jer su jezgrene rečenice jednake polazišnima s provedenim samo obvezatnim preoblikama.

Mogli bismo dakle kao jednu polazišnu rečenicu uzeti: *Na kraju je bara znala to*. Ali i takav njezin oblik nije sasvim pogodan. U toj rečenici naime *na kraju* istaknuto time što je stavljeno na početak. I to se isticanje može spretno opisati kao preoblika, pa je za ishodišnu rečenicu bolje uzeti stilistički neutralan red riječi: *Bara je na kraju znala to*. Tako je odabrana ishodišna rečenica mnogo vrednija jer omogućuje da se jednostavno utvrdi i opiše vrlo zapleten sklop odnosa.

U zavisnoj rečenici: *Što bi nam dala* nije izrečen subjekt. No on se bez najmanje dvojbe može uspostaviti prema glavnoj. U ishodišnoj rečenici on mora doći jer ona, nezavisna i izolirana, mora sadržati svu onu obavijest koju sadrži uključena u diskurs. Riječ *što* oznaka je toga kako je jedna ishodišna rečenica uvrštena u drugu i zato će biti najbolje pridržati je za preobliku. I glagol *dati* u ishodišnoj rečenici mora dobiti objekt jer se bez njega ne može formulirati preoblika kojom se ta rečenica uvrštava u drugu. I taj objekt nema leksičkoga značenja, pa će se najbolje izraziti pokaznom zamjenicom. I red riječi treba da bude stilistički neutralan. Tako dobivamo ishodišnu rečenicu: *Bara bi nam dala to*.

(Svršit će se.)

O OBLICIMA FUTURA TIPa ČITAT ĆU I ČITAĆU¹

Wayles Browne

Poznato je da se futur tvori pomoću infinitiva (odn. prezenta sa *da*) i posebnog pomoćnog glagola, koji se najčešće javlja u enklitičkom obliku (*ću, ćeš, će, ćemo, ćete, će*). Postoji, međutim, jedan prividan izuzetak od toga pravila: obično se smatra da u književni jezik ne spadaju konstrukcije tipa

(1) *čitati ću.*

Drugim riječima, u strogo normiranom književnom jeziku naći ćemo da se enklitike *ću, ćeš*... nikada ne javljaju u poziciji odmah iza infinitiva na *-ti*. Suočeni smo, dakle, s prividno paradoksalnom situacijom. Enklitika može doći poslije bilo koje akcentuirane riječi (u zavisnosti od toga koja se riječ nalazi na prvom mjestu u rečenici), samo ne može poslije infinitiva, tj. poslije onog elementa u rečenici s kojim je inače najtješnje povezana. Postoji, dalje, jedan drugi oblik budućeg vremena, koji se izgovara [čitaću], a piše se na dva načina:

(2) *čitati ću / čitaću.*

Svakom »izvornom govorniku« s urođenim jezičnim osjećajem, ako malo razmisli, bit će jasno da se nepostojeći oblik pod (1) zamjenjuje oblikom (2), tj. da se mjesto veze »infinitiv + enklitika« javlja okrnjeni oblik. Ali možda ne bi bilo nezanimljivo iznijeti dokaze u prilog toj tvrdnji, kao primjer znanstvenog argumentiranja u lingvistici.

Nijedan od argumenata koji će ovdje biti iznijeti nije apsolutno nepobitan. Svi oni imaju dokaznu silu samo ako se prizna osnovno načelo suvremene² »nauke o nauci« koji glasi da znanstveni opis mora biti što jednostavniji. Jer svaka pojava u prirodi može se opisati na bezbroj načina. Eventualni čitalac koji ne bude prihvatio načelo jednostavnosti opisa mogao bi predložiti sve moguće komplicirane alternative, a da ne bismo imali načina da ijednu od njih negiramo. Bez tog osnovnog načela, nauka bi bila bespomoćna, suočena s pristašama poznate austrijske izreke, »Warum einfach, wenn es auch kompliziert geht?«*

Kao prvi argument iskoristit ćemo spomenutu odsutnost konstrukcije (1). Kad bismo uzeli da je (2) sintetični oblik futura, bez ikakve veze s infinitivom i s enklitikom, bili bismo prisiljeni da damo u svome opisu dva zasebna pra-

¹ Na prijedlog dr Stjepana Babića, na ovom mjestu rezimiram neke stavove iz predavanja održanog 1967. godine u Zagrebačkom lingvističkom krugu.

² I ne samo suvremene: sjetimo se npr. srednjovjekovne Occamove »Britve«, obično citirane kao »Entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem«.

* Zašto jednostavno kad može komplicirano.